

En krönika om skogar, sågbruk och kvarnar

Ur boken Med lag och slag
Utgiven 1967 Av Sven Rydstrand

Då Bohuslän blev svenskt år 1658, var skogarna här mestadels uthuggna, det gäller även Tunge härad. En del ekskog fanns emellertid, men den tillhörde Kungl. Maj:t och Kronan, och endast i nödfall fick en bonde rättighet att hugga några ekar på sin gård. Det förbudet överträdades emellertid inte så sällan. Härom finns ett tingsprotokoll redan från år 1663:

Per Larsson, skogvaktare, har instämt efterföljande bönder för ekehuggande och annan förbjuden skogshuggning. Möe bönder säger sig hava huggit tvenne ekar för att förbättra sitt fähus med. En ek och en bok har hustru Lisbeth i Bråland låtit hugga emot dess vilja. Item haver Öbons män huggit en bok dem ovetandes. Beklagande sig nu som tillförne, att deras grannar däromkring göra dem stor skada med huggande i skogen, oaktat de så ofta haver låtit fridlysa skogen.

De bönder boendes i Skree berättar, att tvenne ekar äro huggna i deras skog till Foss kyrkas behov och reparation. Tvenne ekar haver skogvaktaren sett dem hugga och lagt till sviller under deras fähus. En ek är huggen till att förbättra deras båt med, vilket de till nästa ting vilja bevisa och förmenar njuta rätten efter Norges lag. De tvenne risekar, som finnas huggna, vilket de berätta vara dem skett ovetandes, skola de till nästa ting befria sig för.

År 1664 talas det emellertid om en skogsbrand på gården Högen i Håby socken. Därom skrevs följande protokoll:

Oluf, Ifwer och Per i Hogen beklaga att Joen på Island burit eld ut i deras skog, och elden kom lös och uppbrände all den bästa deras odelsskog, så att det nu icke finns flera dugliga trån kvar, vidare än som till en husbyggning eller två, som besiktigat är. Joen svarade att han brände lögn i skogen, därav uppstod eldskadan. Hogens män berättade att Joen förliktes med dem på sishållne ting att giva dem 20 riksdaler för skadan, som dock därmed icke är betald. Han skulle betala på två terminer. Joen tillsades att hålla samma förlikningsmål att betala 10 riksdaler till nästa år och 10 riksdaler ett år därefter, ty han fattig är.

Fram emot 1600-talets slut hade skogarna i norra delen av Svarteborgs socken hunnit växa till, och år 1700 hade ett sågbruk anlagts vid gården Grinås. Det var dock inte bygdens eget folk utan handelsmännen i Uddevalla, som började denna industri. Därför blev det ofta bråk om ett och annat, och redan år 1701 är man vid tinget. Där skrevs följande:

Såsom vid Grinås och Skrapeland är av några handelsmän från Uddevalla anlagt ett sågbruk uti strömmen emellan de båda hemmanen, varvid någon förtjänst med timrets uppkörande ur sjön Tjärn på sågen mände varda, den bönderna på Grinås sig vilja allena tillägna och intet lämna till Skrapelands åbor, för det att på deras grund står sågeskärarens stuga och uppkörningen sker på deras ägor och njuta likväl intet mera i grundlega än Skrapelandsborna, som allenast släppa halva strömmen till och intet mera till brukets nytta. Men Skrapelands bönder utlåta sig vilja lika som Grinåsbönderna upprätta körväg från sjön till bruket och lämna plats för sågestugan på deras grund, om brukspatronerna vilja laga verket således, att timret på deras sida kunde bringas på sågen.

Handelsmannen välaktade Christen Werner, som är en intressent i bruket, var här närvarande och svarar att han med sina medredare inte kan göra några onödiga

omkostnader för böndernas kommoditet och för tjänsts skull, fast deras bruk står på deras grund, ty de betala dem deras fullkommeliga grundlega och dem därför intet mera pliktiga äro, än vad de eljest med deras arbete av dem förtjänna kunna, varandes dem lika mycket vem de därtill kunna hava och vilka de betala skola.

Rätten tog detta i betänkande och stannade i detta slut, att fast sågstugan står på Grinås grund och timrets uppkörning sker ock på dess ägor, och Skrapelands däremot intet sådant tillsläpper, så förnimmes lik väl att de taga ock någon skada i deras ängar av de resande personer, som skola från och till bruket, särdeles om höst och vår, att ängarna mycket upptrampas. Ty fanns skäligt att Skrapelandsborna bör njuta emot sådan deras skada en tredjepart uti förtjänsten med timrets uppkörande och Grinåsborna de två tredjeparterna.

Vid samma ting förenade sig emellertid förutnämnda handelsmän och bönder på sätt som i efterföljande protokoll förmäles:

För rätten framstod handelsmannen från Uddevalla, välaktade Christen Werner på sina egna och sina intressenters rådmannen välvise herr Börje Nilssons vägnar och samtliga bönderna på Grinås och Skrapeland, Jacob Mattsson, Göran Anstensson, Rasmus Mårtensson, Anders Örjesson och Måns Anstensson för sig själva och för deras hemmavarande granne, Ansten Engelbrektsson, och ingingo med varandra ett sådant kontrakt, att bönderna upplåta och förunna handelsmännen den ström, som är belägen emellan deras hemman vid sjön Tjärn, att den till deras sågebruk göra sig så nyttig, som de bäst gitta och kunna. Tillåtandes bönderna där jämte att handelsmännen mage göra dammen en hel eller halv aln högre än han nu för tiden är, till sågebrukets desto bättre idkande.

Varemot handelsmännen lova och sig utfästa att årligen vid Mattsmässotid oryggeligen giva och betala uti arrende nio daler silvermynt i reda penningar. Lämnandes handelsmännen numera åt bönderna de övre strömmarna emellan Torfwe och Haga att däruti sätta deras mjölekvarnar och dem till alla deras nytta bruka. Skolandes handelsmännen till den änden nu strax borttaga deras där stående sågebruk och strömmen nödig göra. Bönderna förbinda sig däremot att ej tillstådja någon främmande något annat sågebruk i samma ström, utan handelsmännen vilja den igen upprätta och uppsätta.

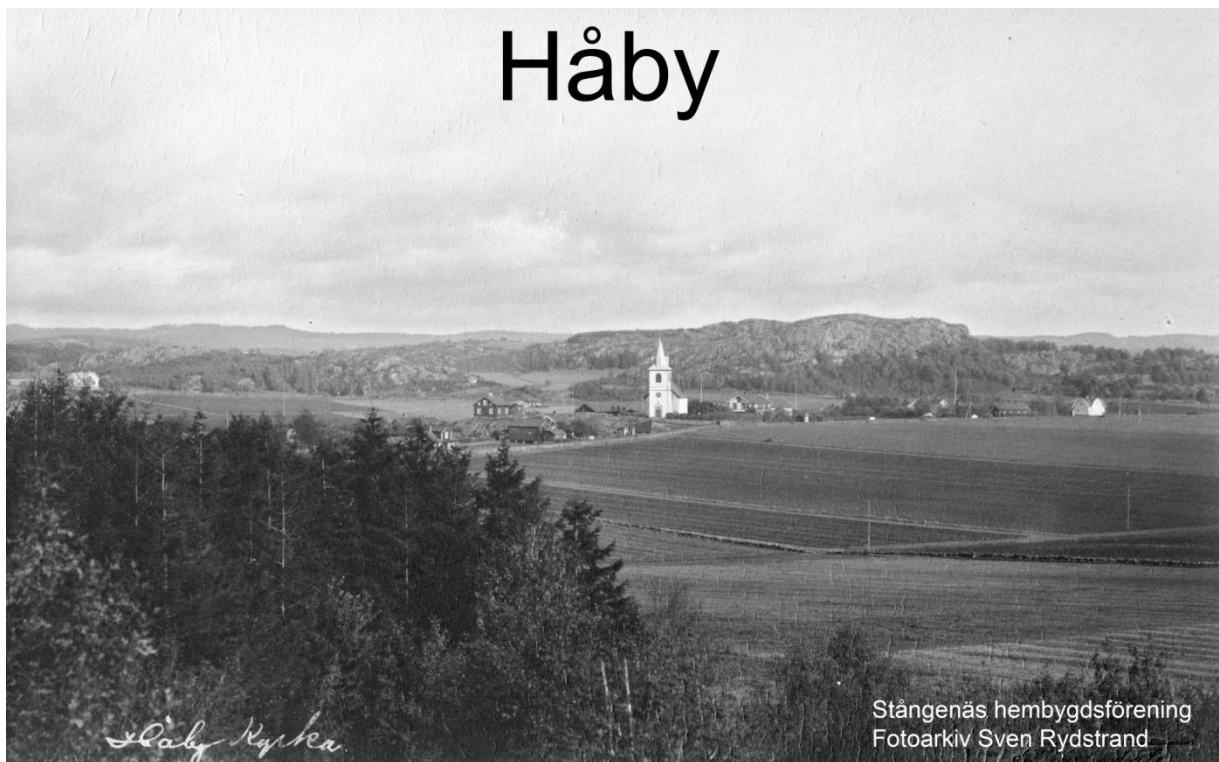
Vidare förenades de om brädeflottningen, att handelsmännen skola giva bönderna sex riksdaler silvermynt för vart tusende bräder, hälften i penningar och hälften i varor, efter det pris som andra tager. Däremot skola bönderna vara pliktiga att taga bräderna i stabben vid sågen så som de där stånda och dem leverera vid Torps damm och sedan intet vadare hava att med dem beställa med någon uppläggning, utan sådant åligger handelsmännen allena att draga försorg om. Från vilket de med säkerhet i protokollet infördes.

Vid tinget i Svarteberg i febr. år 1704 skrevs följande protokoll angående sågebruket vid Grinås:

Åborna på Grinås, Jacob, Rasmus och Göran, gävo tillkänna, att de äro med sågebruksintressenterna vice borgmästaren i Uddevalla välvise Börje Nilsson-Bagge och handelsmannen darsammanstädes Gasten Werner sålunda förenade om en hage eller en liten backe, belägen vid deras sågar, som står i Grinas ström, att deras sågeskärare Påfwel Toresson skall den få behålla och njuta till bruks, så länge han är vid sågarna och ställer sig som han bör och icke visar någon motvilja eller gensträvighet, och skall han därför årligen giva tio marker smt till gården vid den tiden då arrendet för sågarna skall betalas. Vilket de begärde till mera säkerhet måtte i protokollet införas.

Hur ont det var om ordentliga skogar i Foss och Håby i början av 1700-talet, visar bl. a. följande protokoll, som skrevs vid tinget på Kviström den 9 november år 1728 med anledning av Håby kyrkas förfall:

Pastoren ärevärdige och vällärde herr Lars Eckerstein uppviste landshövdingeämbetets resolution under den 6 sept. förliden uppå Håby församlings insinuerade supplik om tillstånd att hugga något ekevirke till Håby kyrkotaks förfärdigande, varutinnan denna häradsrätts utlåtelse avfordras, blev om nödvändigheten och beskaffenheten därav behörigen undersökt. Befinnandes häradsrätten därefter, att Håby kyrka, som mycket illa är förfallen, behöver synnerligen till taket, som är av ekespån, alldeles omlagas, vartill efter häradsrättens överläggande i det ringaste behövas 60 stycken ekar, kunnandes ej ringare antal vara tillräckligt, emedan här i orten ej finnes någon fullkomlig ekeskog utan allenast förtorkat och oväxligt eke, vars hygge hans Kongl. Maj:t och Kronan till ingen avsaknad kan vara. Blivandes ity denna Håby församlings åstundan till högvälborne herr baron, generallöjtnantens och landshövdingens vidare gunstiga omprövande ödmjukeligen hänskjuten.

Det var mycket ont om bränslet för fattigt folk i denna skoglösa trakt, varför skogsägarna höll noga reda på sina små bestånd, och den som olovligen högg något litet träd eller bara tog ener eller kvistar, blev obönhörligen stämd till tinget och avkrävd böter för sitt tilltag. En sådan händelse rapporterar domboken från gården Skree i Foss år 1709 varom följande skrevs:

Herr kaptan löjtnanten välbemälte Anders Utter tilltalar strandsittarna på Sanden Oluf Glasmäster, Hans på Huset och Lars Eckeroth för att de hava olovandes utan välbemälte herr överste Weinholtz tillåtelse huggit vedebränne förliden vinter uti skogen, som hör till kronohemmanet Skree, för vilket herr översten rustar. Påstår ity herr kaptenlöjtnanten såsom auktoriserad fullmäktig att dessa strandsittare må bliva avstraffade och ersätta skadan.

Svaranderna infunno sig, och den förste av dem, Oluf Glasmäster, nekar alldeles till denna beskyllningen. Den andre, Hans på Huset, påstod, att han hade tagit ett kälkelass uti bemälte skog, det han ensam hemdrog, bedjandes för sig, emedan han är en utfattig och gammal man, att han då må bliva från böter förskonter. Den tredje, Lars Eckerot, tillstod att hava huggit ett lass ener i Skrees ängshage.

Det blev uppskov till nästa ting för vittnens inkallande.